

Şuşa'da Doğmuş Bir Dahi ya da Müzik Kadar İçerikli...

A Genius Born in Shusha or as Content as Music...

Çalışma Başvuru Tarihi: 09.10.2024

Çalışma Kabul Tarihi: 03.12.2024

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

Allahverdi MAMMADLI *

Anahtar Kelimeler:

Şuşa, Üzeyir Bey
Hacıbeyli,
gazetecilik, milli
fikir, vatan, millet,
ana dil.

ÖZET

Makalede Şuşa'nın Azerbaycan'ın ve tüm Türk dünyasının kültür başkenti olmasından belirtiliyor. Şuşayı inşa edenler Azerbaycan halkının evlatlarıdır. Şuşa sadece bir şehir-kale değil, aynı zamanda büyük bir anıttır. Şuşa müzik beşiği, güzellik sergisi, kahramanlık meydanıdır. Şuşa bir dizi olağanüstü, seçkin kişiliklerin doğduğu yerdir. Bunlardan biri de ünlü müzisyen ve yayıncı Üzeyir Bey Hacıbeyli'dir. Makalenin ana amacı, Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin gazeteciliğini detaylı bir şekilde ilmi analize çekmektir. Bu gazeteciliğin milli fikir bağlamındaki özünü açık göstermektedir. Çünkü Azerbaycan halkının çok büyük değer verdiği Üzeyir Bey'in gazeteciliği, müziği kadar içerik dolu, zengin ve önemlidir. Milli ruha dayanan bu tanıtım, halkın eğitime, aydınlanmasına ve olgunlaşmasına hizmet etmiştir. Makalede Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin gazeteciliği milli ideya bağlamında incelenmektedir. Genellikle, felyetonları analiz nesnesi haline getirilmektedir. Böyle bir bilimsel sonuca varılmaktadır ki, onun konu alanı geniş, sanatkarlık özellikleri sınırsızdır. Çünkü Azerbaycan halkının çok büyük değer verdiği Üzeyir Bey'in gazeteciliği, müziği kadar içerik dolu, zengin ve önemlidir. Bu gazetecilik çağdaş günümüzde de önemini ve okul seviyesini korumaktadır. Bu okul, öncelikle, Azerbaycanlılığın gazetecilikteki anlatımıyla ilgi uyandırmakta ve günümüz için de ciddi bir güncellik taşımaktadır. Milli ruhda köklenmiş bu gazetecilik halkın gelişmesine ve olgunlaşmasına hizmet etmiştir. Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin yaratıcılığında milli fikrin oluşması temel bir mesele olmuştur. Hedefler de bellidir: Vatanı kurtarmak, milleti medeni görmek, ana dilini korumak!

Keywords:

Shusha, Uzeyir Bey
Hajibeyli,
journalism, national
idea, motherland,
nation, mother
tongue

ABSTRACT

The article mentions that Shusha is the cultural capital of Azerbaijan and the entire Turkic world. Those who built Shusha were the children of the Azerbaijani people. Shusha is not only a city-fortress, but also a great monument. Shusha is a cradle of music, an exhibition of beauty, a square of heroism. Shusha is the birthplace of a number of prominent personalities. One of them is Uzeyir Bey Hajibeyli, a prominent musician and publicist. The main goal of the article is to involve Uzeyir Bey Hajibeyli's publicism in the analysis. This is to reveal the essence of journalism in the context of the national idea. Because Uzeyir Bey's publicism, which the people of Azerbaijan value very much, is as content, rich and important as his music. This publicism, rooted in the national spirit, served the education and improvement of the people. In the article, Uzeyir Bey Hajibeyli's publicism is examined in the context of the national idea. Basically, his columns become the object of analysis. Such a scientific conclusion is reached that its subject area is wide, and the features of sanyatkarlyg are non-violent. Because Uzeyir Bey's publicism, which the people of Azerbaijan value very much, is as content, rich and important as his music. Even in our modern days, this publicism has maintained the level of integrity and education. This school, first of all, arouses interest in the expression of Azerbaijaniism in journalism and is very relevant for today. This publicism, rooted in the national spirit, served the education and improvement of the people. The formation of the national idea was the main issue in Uzeyir Bey Hajibeyli's creativity. The goals were also clear: to liberate the homeland, see the nation civilized, protect the mother tongue!

* Prof. Dr., Bakü Devlet Üniversitesi, Gazetecilik Fakültesi, Multimedia ve Elektronik İletişim Anabilim Dalı, allahverdimammadli1956@gmail.com, ORCID: 0009-0009-7936-5507.

1. GİRİŞ

Şuşa Azerbaycan'ın tarihi kültürel merkezidir. Sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk dünyasının kültür başkentidir. Muhteşem bir kaledir. Şuşayı inşa edenler Azerbaycan halkının evlatlarıdır. Şuşa sadece bir şehir-kale değil, büyük bir anıttır. Şuşa müzik beşiği, güzellik sergisi, kahramanlık alanıdır.

Kasım Bey Zakir, Hürşidbanu Natavan, Mir Möhsün Nevvab, Nəcəf Bey Vəzirov, Abdürrəhim Bey Haqverdiyev, Yusuf Vəzir Çəmənəminli, Firidun Bey Köçərli, Əhməd Bey Ağaoğlu ve diğer önde olan şahsiyetleri ile tarihe düşen bu şehir, dünyada Azerbaycan muğamının beşiği olarak tanınır. Doğuda ilk vokal okulunun kurulması bu diyara mahsusdur. İtalya vokal okulu Avrupa müzik tarihinde hangi konumdaysa, Şuşa vokal okulu da Şark müziği tarihinde aynı konuma sahiptir. Bu nedenle Şuşa "Kafkasya'nın konservatuarı", "Doğu müziğinin beşiği" ismini almış, vokal okulu olarak tüm Yakın ve Orta Doğu ' da ünlü olmuştur. Bu vokal okulu ünlü sanatçı Bülbül'ü yetiştirmiştir. Profesyonel Azerbaycan müziğinin kurucusu, dünya müzik kültürünün hazinesi olan Şuşa, Azerbaycan, milli marşın müziğini besteleyen Üzeyir Bey Hacıbeylin'i verdi. Şuşa'da tam olarak dahi besteci Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin büyük emeği sayesinde Azerbaycan'da ilk kez profesyonel müzik eğitiminin temeli atılmıştır. Ancak bu makalede Üzeyir Bey'in müzik faaliyetinden bahsetmeyeceğiz. Ne "Arşın mal alan" operasından, ne "O olmasın, bu olsun" komedisinden, ne "Sevgili canan" klasik müziğinden, ne de "Sənsiz" romansından bahsedeyiz. Amacımız

Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin gazeteciliğini detaylı bir şekilde analiz etmektir. Bu gazeteciliğin milli ideya bağlamındaki özünü açıp göstermek önemlidir. Çünkü Azerbaycan halkının çok büyük değer verdiği Üzeyir Bey'in gazeteciliği, müziği kadar içerik dolu, zengin ve önemlidir. Milli ruhda köklenmiş bu gazetecilik halkın aydınlanmasına ve olgunlaşmasına hizmet etmiştir. Yaratıcılığın herhangi bir alanında olduğu gibi, gazetecilikte de ideya öncü bir rol oynamaktadır. Eğer her şeyin ideyadan başladığını dikkate alırsak, o zaman Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin gazeteciliğinin fikir yönü hakkında geniş bir şekilde konuşmak mümkündür. "Fikir" Yunanca "idea" kelimesinden türetilmiştir ve insanın zihninde oluşmuş bir amacın gerçeğe dönüşmesi planı olarak anlaşılmaktadır. Her bir işin, özellikle yaratıcı işlerin başında ideya(fikir) duruyor. Dini, ilahi kitapların çoğunda bulunan "önce kelime geldi" fikri aslında ideya ile ilgilidir. Bir kelime aslında bir fikirdir. İdeya ileri sürmek zor değildir. Ancak gerçekleşme yollarını net bir şekilde tasavvur etmek o kadar kolay değildir. Üzeyir Bey Hacıbeyli'nin gazeteciliğinde ideya sanatçının sosyal bakış açısından, vatandaşlık perspektifinden doğar. Araştırmacıların da özellikle belirttiği gibi, onun yaratusunda halkçılık,

millilik, realizm, idealizm gibi sorunlar eserlerinde yansımaları buldu. Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin gazeteciliğindeki tüm fikirler sosyal bir içeriğe sahiptir. Poetika biliminin önde gelen temsilcisi M. Bahtin'e göre, "ideyanın edebi tasvirinde ya onay ya da inkar vardır" (Bahtin.s.91, 1979). Ancak bu noktada onay da, inkar da yalnızca mükemmelliğe, toplumu, insanı mükemmel görmeye hizmet etmektedir. İlginç olan şu ki, bu ideyaların hepsinin temelinde yazarın vatandaşlık değerleri, vatandaşlık duygusu yatmaktadır. Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin fikirlerinin temeli Azerbaycancılıktır. Büyük gazeteci 1920 yılına kadar Azerbaycan'da yayınlanan "Kaspi", "Həyat", "Təkamül", "İrşad", "Tərəqqi", "İqbal", "Yeni iqbal", "Azerbaycan", "Füyuzat", "Molla Nəsrəddin", sonrasında "Sənayeyi-nəticə", "Maarif və mədəniyyət", "İnqilab və mədəniyyət", "Revolyusiya və kultura", "Vətən uğrunda", "Yeni yol", "Kommunist", "Bakinskiy raboçi" ve benzeri gazete ve dergilerde düzenli olarak yazılar yazmıştır. Üzeyir Hacıbəyli yazılarını 67 gizli psevido imza - "Filankəs", "Bir şəxs", "Behmənəkəs", "Ü", "U", "Üzeyir", "Çi", "Lal uşaq", "Hamamçı" ve diğer imzalarla yayımlamıştır.

Üzeyir Bey Hacıbəyli editörlük yapmakla birlikte, dört gazetenin – "Tərəqqi" (1908-1909), "Həqiqət" (1909-1910), "Yeni iqbal" (1915-1917), "Azerbaycan" (1919-1920) – baş editörü olmuştur.

Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin sürekli araştırmacısı profesör A. Abasov doğru bir şekilde belirtmektedir ki, "farklı üsluptaki eserlerde yazar genellikle görkemli bir bilim adamı, güçlü bir hatip, yüksek yetenekli bir gazeteci, ünlü bir sosyolog... olarak karşımıza çıkar" (2.44). Bu noktada sanatçının gözlemi özel bir rol oynamaktadır. Elbette, gözlem edebi yaratımın tüm alanları için çok önemli bir bileşendir. Ancak günün güncel sorunlarıyla ilgilenen bir yayıncının faaliyetinde gözlem, problemleri görmek ve bunları ideyadan yaratıcı bir gerçeğe dönüştürmek en temel niteliktir. İlginç olan, "Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin iddiaları ile imkanı arasında organik bir uyumluluk vardır" (Elçin,s.285, 1999).

"Tabii ki, oyayımıcı eserleri daha değerli ve daha önemli sayılır ki, onlar günlük mücadelelerden, hayatın canlı kaynaklarından doğan büyük problemleri yansıtır, büyük sorulara yanıt verir" (İbrahimov,s.13, 1985). Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin gazeteciliği bu niteliği ile özel bir yere sahiptir.

2. ÜZEYİR BEY HACIBƏYLI'NIN GAZETECİLİĞİ MİLLİ İDEYA BAĞLAMINDA

Yine belirtmek gerekir ki, Üzeyir Bey Hacıbəyli'nin yayınlarında ideyalar bütün bir halkın milli kaderine bağlıdır. Yazarın "Mərəzlərimizdən biri" isimli kamusal çalışmasına ve bu

eserinin ideyasına dikkat edelim. Bu gazetecilik eserinin ideyası hakikaten milletin karakteri ile ilgilidir. Gazeteci cesaretsizlik ve acizlik gibi olan ulusu geride bırakan karakteri ustalıklı ortaya çıkarıyor. Burada ideya net bir fabula üzerine kurulmuştur: Azerbaycanlıyı ve Müslümanı geri bırakan onun cesaretsizliği ve cesaretsizlikten doğan acizliğidir. İdeya bu karakteri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Milletin bunu aşması için yazar en sert dil kullanarak belirtir: “Dünyada en alçak yüzlerden biri, bence, cesaretsizliktir. Bu özellik çoğu zaman insanın talihsizliğine bile neden olur” (Hacıbeyli,s.25, 1985). Bu düşünce yazarın kesin bir postulatıdır. Ayrıca kasıtlı sert bir kanaat olarak ifade edilmiştir .Milletin bir sonuç çıkarması için keskin bir dille söyleniyor. Tam da bu keskin postulat sonrasında yayıncı net bir üslupta cesaretsiz bir milletin başına gelen felaketleri, cesaretli milletlerin başarılarını gösterir. Yazara göre “Cesaretsiz insandan iyi bir iş çıkmaz”, “Cesaret insana kanat verir ve başarıyı sağlamış gibi görünür”. Yayıncı “bugün cesaretli İngilizler, Amerikalılar dünyanın her noktasında hüküm sürmektedirler”, “biz Rusya Müslümanları ise hâlâ bir cesaret sahibi olduğumuzu gösteremiyoruz; bir de cesaret ölmüştür...” (Hacıbeyli,s.25, 1985). Üzeyir Bey Hacıbəyli cesaretsizliğin bizi çok geri bıraktığını üzülen ifade eder ve cesaretsizlikten doğan acizliğin bizi diğer milletlere muhtaç hale getirdiğini gösterir. “Muhtaçlık da insanın qerilemesine yardımcı olan bir talihsizliktir”. Yazının tüm amacı ulusa savaştı olma konusunda teşvik etmekten ibarettir.Üzeyir Bey Hacıbəyli kendi gazeteciliğinde “hayatın günlük sorunlarını okuyucuya grotesk bir üslupla sunmakta ”(Qrossman,s.165, 1925) büyük bir aktarma ustasıdır (Qrossman,s.165, 1925). Yazar,bu gazetecilik fırsatından ustaca kullanmıştı. Onun soru-cevap biçiminde pek çok felyetonları vardır. Yazar bu üsluba,o zaman ileri sürdüğü fikirlerin anlaşılmasını sağlamak için başvurur. «Önemli sorular ve önemli cevaplar» felyetonunda olduğu gibi. Bu felyetonun poetikasında grotesk üslubu özel bir yere sahiptir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu felyeton yukarıda bahsedilen «Mərəzlərimizdən biri» makalesi ile fikir açısından örtüşmektedir. Yazar birincisinde ciddi kamu üslubuna başvuruyorsa, ikincisinde hiciv-grotesk unsurlar karşımıza çıkmaktadır. Fakat her ikisinde de halkı kalkınmadan geri tutan zihinsel karakter eleştiriliyor. Şuna dikkat edelim: «Soru: Biz niçin geri kaldık? Cevap: Çünkü bizi ileri götürenler, cepleri ağırlaştığı için yorulup, yolda kalmışlar... Soru: Okullarımız ne zaman yenilenecek? Cevap: Ana dilimizi tamamen unuttuktan sonra...» (Hacıbeyli,s.281, 1985). Görüldüğü gibi, ilk iki soru çok derin meselelerin kinaye, ironi ve alay üslubunda formüle edilmiştir. Cevaplar o kadar alaycı ki okumamak, farkına varmamak ve kayıtsız kalmamak mümkün değil.. Felyetonun sonraki soruları ve cevapları daha sert:

"Soru: Neye ihtiyacımız var?"

Cevap: Barış içinde oturan, hakları ve özgürlükleri için mücadele eden ulusların manzarasına seyretmek» (Hacıbeyli,s.281, 1985).

Bu cevap, aslında milleti kendi hak ve yetkileri uğruna mücadeleye çağırır. Yaratıcılığa itici güç veren fikir, sanatkarın gözlem yeteneğinin ürünüdür. Üzeyir bey Hacıbeyli'nin kamuoyunun esasını siyasi ve sosyal durumlar oluşturur. «Siyasi ve sosyal durumlarla karşılaşan kamuoyu, genelde bu olayların tezahür işaretlerini görür» (Samaruyev, s.90-91, 2007). Bu işaretlerin yaratacağı ya da yarattığı sorunlar yayıncının malzemesinin fikri haline gelir. Kişisel deneyim ve gözlem, eserin içeriğini, fikrini belirler, toplumsal gerilimin veya sorunun ifadesine dönüşür. Üzeyir bey Hacıbeyli'nin Devlet Duması, insan özgürlüğü, ulusal bağımsızlık, özgürlük vb. gibi sorunlar çevresinde birçok sayıda makale ve felyetonu vardır. Bu konuların hepsinin fikri, yazarın kişisel gözlemlerinden doğmuştur. Gazeteciliğin esas konu hedefi olan siyasi meseleler, Üzeyir bey Hacıbeyli yaratıcılığının da ana hattını oluşturur. Gazetecinin aklına sık sık, halka hiçbir şey vermeyen ve yanlış bir imaj yaratan Devlet Dumasını ifşa etme fikri gelir. «Ay geçiyor, gün geçiyor...» felyetonunda esas itibarıyla siyasi içerik taşıyan birkaç terimin açıklanması çerçevesinde de devlet dumasının, bilgisiz siyasi partilerin topluma bakışının ifşası yer almaktadır. Gazeteci, eserinin ilk satırından itibaren fikrin ne olduğuna dair bilgi verir: «Devlet Duması yaklaşıyor. Halk da hazırlanıyor, hükümet de hazırlanıyor. Hükümet hazırlanıyor ki, acaba öyle bir дума yapabilir mi ki, sonunda halkı kendi zurnasıyla oynatsın. Halk da bu kurnazlığı sezmiş durumda, acaba öyle bir дума var mı ki, hükümeti zurnasına oynatsın. Sonuçta kimin çalıp, kimin oynayacağını, Allah bilir. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, bugüne kadar biz halk olarak hükümetin zurnasına oynayıp, hepsinin zevkini çıkardık. Şimdi Allah, öyle bir durum yaratsın ki, hükümet halkın zurnasına oynasın, bakalım onun lezzeti nasıl olur. Denilene göre, o çok lezzetli olmalı, çünkü o zurnada çalınacaktır: hürriyet şikestesini, adalet çahargahı ve müsavat bayatı-şirazi» (Hacıbeyli,s.312, 1985).Publisist eserinin bütün fikri son cümledeki siyasi kavramlarıdır: hürriyet, adalet ve müsavat kelimelerinin üzerindedir. Eserin sonraki içeriği anti-demokratik bir devlet olarak Çarlık Rusya'sıdır.kavramlara karşı tutumunu ifade eder. "Sanatçının büyüklüğü çağdaşlarından farklı olmasıdır sorunları öngörür. " (Yerşov,s.287, 1984).Üzeyir bey Hacıbeyli'nin tüm eserlerinin fikri, sorunların önceden, onların henüz ortaya çıkmadığı zamandan doğar. Publisist, XX yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun siyasi gidişatını öngörüyor ve bunun sorun yaratacağını önceden kaleme alıyordu. Örneğin, Üzeyir bey Hacıbeyli, çar Hükümetinin Kafkasya politikası çökmeye başladığı anda, Ermeni-Müslüman çatışmasının patlak vereceğini iyi hissediyordu. XX. yüzyılın başlarında, publisist bu öngörüü «Yalan ve doğru»çalışmasında şöyle ifade

ediyordu: «Hükümetin Peterburg telgrafı ajans Nahçıvan vilayetinden şeytanın lisanıyla bir haber yazdı:

«Şubat ayının 23'ünde bir grup Müslüman haydut 4 kişi gelin götürən Ermenilerin üstüne saldırmış, onları öldürmüşler. Ve gelini de bihörmet edip öldürmüşler. Ermeniler bu durumdan çok heyecana gelmişler...» (Hacıbeyli,s. 331, 1985).Yazar bu haberin sahte, uydurma olduğunu, Ermenileri Müslümanlara karşı kışkırtma amacını güttüğünü kanıtlamak için onun «şeytan dilinde» yazıldığını belirtir. Ve daha sonra der ki: «Bu haberi şeytan dilinden insan diline çevirdiğimizde anlamı şu oluyor: «Ey Ermeniler, siz ne tuhaf bir kavimsiniz ki, Müslümanları öldürmüyorsunuz? Neden katliam çıkarmıyorsunuz? Neden boş oturuyorsunuz? Ey, bir an önce kargaşa çıkarın ki, hükümetin durumu kötü, belki biraz dinlenir» (Hacıbeyli,s.331,1985.).Bu metinde her şey açıktır: «şeytan dili» çar hükümetidir. Haberin bu şekilde düzenlenmesi siyasi içerik taşıyorulusal soykırımı yol açmanın yarattığı sorunları örtbas etmeye hizmet ediyor.. Üzeyir bey Hacıbeyli, sanki haberin tam 80 yıl sonra - 1980'lerin sonunda Rus İmparatorluğu tarafından yeniden gündeme getirileceğini o zaman hâlâ görüyordu. Malumdur ki, 1980'lerin sonunda çöküşe doğru giden SSCB(SSRI) hükümeti, Karabağ'a dair sahte haberler ortaya atarak halkın kafasını karıştırmaya çalıştı. O zaman da «Moskovskiye novosti» gazetesi, Üzeyir Hacıbeyli'nin belirttiği «Peterburg telgraf ajansı»nın haberlerine benzer sahte bilgiler yaymaya çalışıyordu.«Ermenistan'ın (?) Karabağ bölgesinden korkunç haberler geliyor. Muhabirimizin verdiği bilgiye göre burada Azerbaycanlılar Ermeni evlerini yağmalıyor, Şuşa'da cinayetler işliyorlar» (Moskova Haberleri,1988). Açıkçası, bu tür sahte haber ulusal soykırımı yol açmayı amaçlıyordu.Tarih tekerrür eder. Üzeyir bey Hacıbeyli'nin kamu fikirleri yeniden gündeme geliyor. Bu fikirlere dikkatle yaklaşmak, trajik tarihlerin tekrarlanmasının önünü almaya yardımcı olabilir.Yaratıcı kişiliklerin, büyük bilim insanlarının çoğu hangi alanda faaliyet gösterirlerse gösterebilirler, her zaman millete, topluma sözlerini söyleme ihtiyacı duymuşlardır.Bu tanıtım, ihtiyacın gerçekleşmesinde vazgeçilmez bir araç görevi görmektedir.Büyük kişiliklerin dehası bir de ondadır ki, onlar tam da publistikaları ile halka yönelmiş, yaratıcılığın bu türünü söz söylemenin mükemmel aracı olarak görmüşlerdir. Dünya deneyiminde Sokrat'tan B. Franklin'e, B. Pascal'dan T. Dreiser'e kadar her yaratıcı kişi kamuoyuna başvurmuştur. Azerbaycan kamu fikri deneyiminde M. F. Axundov'dan M. Ə. Rəsulzadə'ye, C. Məmmədquluzadə'den B. Vahabzadə'ye kadar yaratıcı kişiliklerin hepsi kamuoyuna kutsal bir yaratım türü olarak bakmışlardır.Bu sırada dahi Üzeyir bey Hacıbeyli'nin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Üzeyir bey Hacıbeyli büyük bir besteci olduğu kadar da publisisttir. Bu iki alandaki mükemmel yaratıcılığı ona, sözün gerçek anlamında dahi demeye temel verir. Diğer dahi besteci Qara Qarayev'in «Müziği

kültürümüzün atası» (Edebiyat ve Sanat, 1975) adlandırdığı Üzeyir bey Hacıbeyli'nin bu «atalık yetkisi» o kadar kapsamlıdır ki, o sadece müzik kültürümüzün değil, genel olarak modern Azerbaycan kültürünün büyüklerinden biridir (Elçin, s.261,1999).

3. ÜZEYİR BEY HACİBEYLİ, AZERBAJCAN KÜLTÜRÜ TARİHİNE BÜYÜK BİR YAYINCI OLARAK GİRMİŞTİR

Üzeyir bey Hacıbeylinin publisistikası halkın gelişimine müziği kadar güçlü bir etki yapmıştır. Üzeyir bey Hacıbeyli'nin müzik çalışmaları ve gazeteciliği Azerbaycancılıkla yoğrulmuş, milli renkler taşımaktadır. «En belirgin gerçek, Üzeyir Hacıbeyli'nin publisistik yaratıcılığında da Şark'a ait bir sanatçı olduğudur» (Aliyev, 1985). Akademik Firudin Köçərli, «Üzeyir bey Hacıbeyli, Avrupa'ya ilişkin meselede kendi çağdaşlarından bazı aydın-demokratlardan farklı olarak, Avrupa'ya kapılmamaktadır» (Köçərli, s.50, 1965). Ondan yalnızca olumlu yönleri kabul etmektedir. Üzeyir bey Hacıbeyli, kendi publisistikasında demokratik değerleri aşlamakta hem Şark'a hem de Garb'a karşı milli-evrensel bir karakter kazandırmaktaydı. Üzeyir bey Hacıbeyli, publisist yaratıcılığına XX. yüzyılın başlarından itibaren başlamıştır. Bu dönem yeni fikirler ve yeni düşünceler talep etmekteydi. Üzeyir bey Hacıbeyli, halkı bu zamana uyarlamak ve bağımsızlığa kavuşturmak için gazetecilik dahil her türlü yaratıcılığı kullanmıştır. O, Azerbaycan edebi-sanat, publisistik fikir tarihine gerçek bir olgu olarak Mirzə Ələkbər Sabir, Əli bəy Hüseynzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əhməd bəy Ağayev, Məmməd Səid Ordubadi, Ömər Faiq Nemanzadə ve bu güçlerin önünde giden Cəlil Məmmədquluzadə gibi yaratıcı aydınlarla, aydın-demokratlarla edebi-sanat-publisistik ortamda bir araya gelmiştir. «Ordan-burdan» başlıklı ilk felyetonlarını «Filankəs» imzası altında yayımlayan Üzeyir bey Hacıbeyli edebi dünyada aniden parlamış ve bu ışık hâlâ sanat dünyasını aydınlatmaktadır.«Filankəs»in kaleminin bilgeliği, acısı ve aynı zamanda inancı, mücadele azmi, halkın hayatına son derece hâkim olması, halkın büyük sorunlarını net bir şekilde görmesi ve bu sorunlarını i yüksek bir edebi anlayışla, siyasi uyanıklıkla açıp göstermesi, açıklaması, geleceğin aydın yollarını göstermesi özel bir coşku, tutkuyla, hatta bazen çılgınlığa rağmen, gençlikten haber vermemekte, aksine zengin bir ömrün deneyiminden haber vermektedir» (Elçin,s.271,1999). Halkın kurtuluşu yolunda çalışmaya başlayan «Molla Nəsrəddin» dergisinde de yazan Üzeyir bey «bu derginin silah arkadaşı ve meslek dostu idi» (Zamanov,s.211,1979). Cəlil Məmmədquluzadə'nin idealarını tamamen benimseyen Üzeyir bey Hacıbeyli, Molla Nəsrəddin edebi okulunun mükemmel publisistlerinden biridir. Önemli basın araştırmacısı Əziz Mirəhmədov, Üzeyir Hacıbeyli'yi «önemli molla-nəsrəddinçi» (Mirəhmədov,s.55,1980) olarak tanımlamaktadır.

“Molla Nəsrəddin“ dergisinde Üzeyir bey Hacıbəyli'nin sekiz felyetonu yayımlanmıştır. “Mələkə sifətli” (6 Ekim 1908), “Orucluq” (8 Eylül 1910), “Uşaq” (27 Temmuz 1911), “Hamam” (4 Ağustos 1911), “Səs gəlir” (11 Ağustos 1911), “Qəribə mühakimə” (Ocak, 1924), “Oktyabr və teatr” (7 Kasım 1927) ve “On il” (7 Kasım 1927) başlıklı felyetonlarında yazar ciddi siyasi, toplumsal ve sosyal sorunları gündeme getirmiştir. Söz konusu felyetonlar “Lal uşaq”, “Hamamçı”, “Adı molla, özü bəy filankəs”, “Çoban”, “Yalançı”, “Namuslu” ve “Bir nəfər” imzalarıyla yayımlanmıştır. Derginin 1911 yılı 27 Temmuz tarihli 27. sayısında yayımlanan “Uşaq” felyetonunda toplumdaki eksiklikler, insanların olumsuz nitelikleri küçük bir çocuğun diliyle açılıyorsa, 1911 yılı 4 Ağustos'ta 28. sayısında yayımlanan “Hamam” felyetonunda o dönemin sosyal sorunları ön plana çıkıyordu. Yazar, toplumsal atmosfer gibi, insanların karakterlerinin sık sık değiştiğini, mal-mülk, ad-san için bin bir cilveye giriştiklerini gösteriyordu. 1911 yılı 11 Ağustos'ta derginin 29. sayısında yayımlanan “Səs gəlir” felyetonunda ise yazar siyasi meselelerden bahsederek Rusların İran ve Türkiye üzerindeki oyunlarından, yerel “işbazların” ise Pruşkeviçler, Menşikovlar sayesinde çirkin işlerinden söz ediyordu. Üzeyir Hacıbəyli yazıyordu: “Vallah, hiç başa düşə bilmirəm. Hələ məzə burasındadır ki, bizim “Bakı” qəzeti başlayıb ki, gərək Qafqaz erməniləri İrana addıyıb keşsinlər və orada erməni qardaşlarına kömək eləsinlər ki, onlar da Mədəlinən (Məmmədəliynən) dava edib canlarını məşrutə yolunda qurban eləsinlər. (Molla Nəsrəddin, No29,1911)

XX. yüzyılın başlarında basın alalında bulunan öncü aydınlar Üzeyir bey Hacıbəyli'nin yayıncılık faaliyetini yeterince değerlendiriyorlardı. Buna örnek olarak Ömer Faiq Nemanzade'nin “Işığımız sönməyəcəkdir” başlıklı makalesinden bir parçaya dikkat edelim: “Bu son zamanlarda milli ihtiyaç ve dileklerimiz için yazılan makaleler, bizim basınıımızda kendi yoluna, kendi yaşamının kaydına yavaş yavaş düşmek istediğini gösteren birer şahitlerdir. Bu şahitlerden biri de cənab Üzeyir bəyin makalələridir.” Üzeyir bəy Hacıbəylinin yayıncılık faaliyeti milli edebi geleneklerin devamı olsa da, onun kendine özgü bir tarzı vardı. Bu nedenle bu yayıncılık daha çok etki ediyordu, daha çok beğeniliyordu. Bu yayıncı, Azerbaycan'ın sorunlarını görüyordu ve bazen küçük bir edebi detayla o sorunu kamuoyuna iletliyordu. Celil Memmedquluzade'nin “Hesab kitabı”ndaki felyetonvari üslubu Üzeyir bəy Hacıbəyli küçük bir sahnede şöyle koyuyordu:

Öğretmen öğrenciye: Baban var mı?

Öğrenci: Var.

Öğretmen: Annen var mı?

Öğrenci: Var.

Öğretmen: Kaç kardeşiniz?

Öğrenci: Üç.

Öğretmen: Kaç kızkardeşin var?

Öğrenci: Beş.

Öğretmen: Şimdi hesapla, sizin evde kaç kişi var?

Öğrenci: (biraz düşündükten sonra) Mirza, on bir kişi.

Öğretmen: Neden on bir oldu? Bu ki on yapıyor?

Öğrenci: (utanarak) Mirza, çünkü dedemin iki karısı var.

Görüldüğü gibi, makalelerinde halkın kaderiyle yaşayan Üzeyir bəy Hacıbəyli sürekli halk adına çıkış yapıyor, felyetonlarında halkın düşmanlarını ve çar zulmünü ifşa etmek için Mollanəsreddinçilerle omuz omuza gidiyordu. Onun 1908 yılında “İrşad” gazetesinde “Filankəs” imzasıyla yayımladığı “Nağıl” felyotonu, sömürgeci çar çevrelerini rahatsız etmişti. Bu felyotondan sonra Bakı kadi, general-mayor Yermolov “İrşad” gazetesinin yayımının durdurulması emrini vermişti. Üzeyir bey Hacıbəyli'nin publisistikası çarizmin sömürge siyaseti, Ermenilerin Azerbaycan'dan toprak iddiaları sürekli bir konu olmuştur. Rusya'da P.A. Stolipin'in irticacı bir dönemde yazdığı “Suallar və suallara da cavablar” felyotonunda “dünyada hamıdan çox hürriyyətpərvər və azadlığı sevən kimdir?” sorusuna büyük bir cesaretle: “Rusiyanın baş naziri Stolipin ve onun yoldaşlarıdır. Çünkü bunların bütün elləşib vuruşduqları odur ki, millət onların işinə qarışmayıb, azadə dolanıb, bildiklərini eləməyə xələl yetirməsinlər” (Hacıbəyli,s.45,1985) cevabını veriyordu. Gazeteci “Stolipinin xəyalı” felyotonunda da bu tür alay kullanarak özgürlük düşmanlarını tehşit ediyordu. Sanatsal yayıncının sözlüğünde "halk" ve "hükümet" kelimeleri köklü bir şekilde farklılık gösteriyordu. “Atalar sözləri” adlı küçük bir felyotonunda bunu açıkça görüyoruz: “Müsəlmanlarda bir örnek var, deyirlər ki, ağac bar gətirdikə başını aşağı tutar.” Ama aynı zamanda müsəlmanlarda bir kural vardır ki, onların “ağacları” bar gətirdikə başlarını yukarı tutar, ancak hükümet baskı yaptığında başlarını aşağı tutarlar ki, baskı yapan “rahat” olsun” (Hacıbəyli,s.45,1985).

Publisistin “Rəfiqimdən məktub” adlı bir felyotonunda “millət, millət” diyerek kendini halk kahramanı olarak göstermek isteyen biri, rüyada bile bu “kahramanlığı” gerçekleştirmek istemiyor, hatta “dava meydanından” kaçarak saklanıyordu.(Hacıbəyli,s.45,1985) Üzeyir bey

Hacıbəyli'nin publisistikasıyla Cəlil Məmmədquluzadə'nin publisistikası arasında karşılaştırma yapma fikrindən uzağız. Çünkü büyük kişiliklerin karşılaştırması kusurludur. Ama bazı paralellikler kurmak mümkündür. Üzeyir bey Hacıbəyli “Müəllimlərin keçmiş günlərindən” adlı felyotonunda Cəlil Məmmədquluzadə'nin “Bizim obrazovannılar” eserindeki ana dile karşı bilgisiz tutumunu kendine özgü bir alayla ifşa etmeyi başarıyor. Bilindiği üzere Celil Memmedguluzade hayatı boyunca İster düzyazısında ister dramasında Azərbaycan dilinin saflığı için mücadele etti,gazeteciliğinde dili bozanlara karşı da acımasızdı. “Bizim obrazovannılar” felyotonunda da “təhsilli” gençlerin adadillerine karşı duydukları küçümseme de açığa çıkıyor. Üzeyir bey Hacıbəyli de yukarıda bahsedilen felyotonunda bu meseleyi sert bir dille dile getiriyor ve milli dile kayıtsız “obrazovannıları” alaya alıyor:

“ - Heç xəbər olubmu ki, Mirzəqulu ilə nə sluçitsa oldu?

Yox, a çto?

Pah! Bir görəydin, direktor ona nə yaman vıqovor elədi.

Mən ölüm?

Yey boqu, sən öləsən...” (Hacıbəyli,s.58,1985).

Görüldüğü gibi, güçlü bir alaycı üslupta yazar dilimizi bozanları ifşa etmiştir.

4. SONUÇ

Üzeyir bey Hacıbəyli'nin publisistikası bilimsel analizi belirli bazı sonuçlara ulaşmaya temel oluşturuyor. Araştırmalar gösteriyor ki, onun konu dairesi geniş, sanatkarlık özellikleri sonsuzdur. Çünkü Azərbaycan halkının çok değer verdiği Üzeyir bey'in publisistikası, müziği kadar içerik olarak anlamlı, zengin ve önemlidir. Bu publisistika modern günlerimizde de önemini, okul seviyesini korumaktadır. Bu okul, her şeyden önce, Azerbaycanlılığın gazetecilik ve sanat ifadesiyle ilgi çekiyor ve bu günümüz için de ciddi bir güncellik ve aktuallık taşımaktadır.Bu tanıtım halkın milli ruhuna dayanıyordu halkın aydınlanmasına ve olgunlaşmasına hizmet etmiştir. Üzeyir bey Hacıbəyli ruhu itibarıyla mollanəsrəddinçi bir yazar olmuştur. O, yüksek edebi ve publisistik zevke, yaratıcılık tarzına sahipti. Azerbaycan vatandaşının uyanışı, öz farkındalığı, haklarını anlaması ve manevi gelişimi için çabasını esirgememiştir. Ana dilinin saflığı, korunması ve geliştirilmesi Üzeyir bey Hacıbəyli'nin temel yaratıcı ilkelerinden biri olmuştur. O, ana dilinin güzelliğini, mükemmel ifade olanaklarını edebi eserlerine katmıştır. Üzeyir bey Hacıbəyli'nin yaratıcılığında milli fikrin

oluşması ana meseleydi. Hedefler de belliydi: Vatanı özgür kılmak, milleti sivil görmek, ana dilini korumak! Bilimsel araştırmalar, Üzeyir bey Hacıbəyli'nin gerçekten de sözün, vatanın ve milletin en büyük savunucularından biri olduğunu göstermektedir. Onun publisistikası dün de aktüeldi, bugün de aktüelliğini korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Abasov A. Üzeyir Hacıbeyovun sanatçılığı. "Genclik" yayınevi, Bakü, 1986, s.44.(140 s.)
- Aliyev Kamran. Doğunun büyük mütafekkiri. "Bakı" gazetesi, 5 Nisan, 1985.
- Bahtin M. "Dostoyevski'nin Poetika Sorunları".. basın " "Sovyet Rusya ", M., 1979, s.91.(321 s.)
- Edebiyat ve Sanat gazetesi, 21 Kasım, 1975
- Elçin. Edebiyatımızın yaratıcılık sorunları. "Tahsil" yayınevi, Bakü, 1999, s.261.(564 s.)
- Elçin. Edebiyatımızın yaratıcılık Sorunları. "Tahsil" yayınevi, Bakü, 1999, s.285.(564 s.)
- Hacıbəyli Ü. Seçme eserleri. "Yazar" yayınevi, Bakü, 1985, s.25, (653 s.)
- İbrahimov M. Büyük bestekar ve yazar "Üzeyir Hacıbeyov Seçilmiş Eserlerine ön söz". "Yazar" yayınevi, Bakü, 1985, s.13.(653 s.)
- Köçerli Firudin. Üzeyir Hacıbeyovun toplumsal-siyasi görüşler. B., Azeryayın, 1965, s.50. (389).
- Mirəhmədov Əziz. Azərbaycan Molla Nəsrəddini. Bakı, Yazıçı, 1980, s.55.(430).
- Molla Nəsrəddin, 11 avqust 1911, №29.
- Moskova Haberler, 29 Şubat, 1988
- Nemanzadə. Ö.F. Seçme eserleri. Bakü, Yazıçı, 1992, s.93. (536).
- Grossman Leonid. Poetika Dostoevskoqo. M., „Devlet Güzel Sanatlar Akademisi“1925, s.165 (502 s.)
- Samaruyev O.R «Gazetecinin Yaratıcı Faaliyeti». M., Akademik Caddesi 2007, s.90-91, (528 s.)
- Yerşov Leonid “Anılar ve Zaman“. M., “Çağdaş Yayıncılığı, 1984, s.106, (287 s.)
- Zamanov Abbas. Eylem dostları B., 1979, s.211. (390).